

UDK: 327(497.5:437.6)“1876/1908”
929 Zoch, J. B. “1876/1908”
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 26. 10. 2001.

Ivan Branislav Zoch i njegovo djelovanje u Hrvatskoj: doprinos poznavanju hrvatsko-slovačkih odnosa na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće

IVICA GOLEC

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Ovim radom, koji se temelji na relevantnoj literaturi, tisku, školskim spomenicama i na neobjavljenome arhivskom gradivu, autor je analizirajući razgranatu društvenu djelatnost I. B. Zocha u Hrvatskoj (1876.-1908.), posebice vrednujući njegovu prosvjetno-pedagošku i znanstveno-kulturnu djelatnost, prikazao i dokazao značajan doprinos tog Slovaka hrvatskoj prosvjeti, znanosti i kulturi i njegov udio što ga je imao u boljem poznavanju i razvoju hrvatsko-slovačkih odnosa.

Uvod

U hrvatskoj povijesti i kulturi svojim društvenim i kulturnim djelovanjem neizbrisive tragove ostavilo je nekoliko Slovaka. U završnoj fazi hrvatskoga narodnog preporoda, u nas provedenoj pod imenom ilirskog pokreta (1835.-1848.) zagrebački biskup Slovak Aleksandar Alagović (1760.-1857.)¹ podupire preporodna nastojanja, a njegov nasljednik Juraj Haulik (1788.-1869.)² brani hrvatski jezik na sjednicama Ugarskog sabora u Bratislavi već 1839., te 1848. i 1849. godine; potiče osnivanje Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva (1841.) i Matice ilirske (1842.), a 1852. imenovan je prvim zagrebačkim nadbiskupom. Stjepan Moyzes³, pristaša ilirskog pokreta, od 1837. cenzor hrvatskih knjiga i časopisa, revolucionarne 1848. pristaje uz bana Josipa Jelačića, a Bogo-

---

¹ O njegovu doprinosu u razvoju hrvatsko-slovačkih odnosa opširnije vidi: Juraj KOLARIĆ, “Zagrebački biskup Alaksandar Alagović (1760.-1837.)”, *Graditelji mostova hrvatsko-slovačkoga prijateljstva* (urednik Ante VUKASOVIĆ), Zagreb 2000., 53.-63.; Emil HORÁK, “Panorama hrvatsko-slovačkih odnosa”, *Hrvatska/Slovačka, Povijesne i kulturne veze*, Zagreb 1998., 18.

² Usp. o tome, J. KOLARIĆ, “Juraj Haulik - prvi zagrebački nadbiskup i kardinal”, *Graditelji mostova*, 65.-74., i E. HORÁK, *n. dj.* 18.-19.

³ Alojz JEMBRIH, “Zagrebački profesor i slovački biskup Stjepan Moyzes”, *Graditelji mostova*, 75.-84.

DR. IVAN BRANISLAV ZOCH,
ravnatelj preparandije u Petrinji, prigodom 40-godišnjice
službovanja

slav Šulek⁴, koji je u Hrvatsku došao 1838., prijateljuje s Ljudevitom Gajem, postaje jedan od najzapaženijih promicatelja ilirske ideje, kasnije novinar, urednik, prevoditelj, povjesničar, filolog i leksikograf, utemeljitelj je hrvatske znanstvene terminologije.

U drugoj polovici 19. st. uz neumornog Šuleka, vrijedan prilog u prožetosti hrvatsko-slovačkih veza daje hrvatski pisac slovačkog podrijetla Janko Tombor (1825.-1911.)⁵. Slovački pisac realist Martin Kukučín (1860.-1928.)⁶ koji u Hrvatskoj živi od 1894. književnim je radovima napisanim u novoj domovini Slovacima približio život Hrvata i znatno je pridonio podizanju hrvatsko-slovačkih kulturnih i književnih veza.

⁴ Usp. o njemu opširnije, Igor GOSTL, *Bogoslav Šulek*, Zagreb 1995., 1-124.; I. GOSTL, A. VUKASOVIĆ, "Bogoslav Šulek - otac hrvatskoga znanstvenog nazivlja (1816.-1895.)", *Graditelji mostova*, 115.-128., Josip TORBAR, "Nekrolog - O životu i djelovanju dra. Bogoslava Šuleka", *Ljetopis JAZU*, Zagreb 1896., 11., 101.-193.

⁵ E. HORÁK, *n. dj.* 30.

⁶ Zrinka STRIČEVIĆ-KOVAČEVIĆ, "Slavni slovački pisac Martin Kukučín", *Graditelji mostova*, 129.-138.

Među Slovacima, koji su društvenim djelovanjem u Hrvatskoj pridonijeli razvoju hrvatske znanosti, prosvjete, kulture i ostalih segmenata društvenog života nastavljajući započetu nit u podizanju razine hrvatsko-slovačkih odnosa, značajno mjesto zauzima Ivan Branislav Zoch (1843.-1921.), matematičar i fizičar, prosvjetni, znanstveni i kulturni djelatnik, enciklopedist i leksikograf, koji je u Hrvatsku doselio 1876. godine i uživao potporu velikog prijatelja Slovaka i suosnivača Matice slovačke (1863.) biskupa J. J. Strossmayera. Budući da je o Zochovu opusu u Hrvatskoj pisano tek prigodno, fragmentarno i nedostatno, smatrao sam korisnim, važnim i poticajnim podrobnije istražiti najznačajnije domašaje njegova djelovanja koji su još uvijek kod Hrvata i Slovaka nedovoljno poznati i nepotpuno vrednovani. Na ovaj rad potaknulo me ponajviše Zochovo uspješno i plodno dvadesetogodišnje djelovanje u Petrinji, o kojem je u tamošnjem povijesnom arhivu sačuvano vrijedno arhivsko gradivo koje sam, s posebnom pozornošću i naglaskom na njegov ukupni život i djelo, istraživao nekoliko mjeseci, vjerujući da tim radom dopunjavam dio praznine u hrvatsko-slovačkim odnosima, posebice važnim u današnje vrijeme kada su Hrvatska i Slovačka konačno postale samostalne i neovisne države.

1. Osnovne značajke Zochova životnog puta

Ivan Branislav Zoch rodio se 24. lipnja 1843. u malom slovačkom selu Jasenovu, sjeverozapadno od Banske Bystrice, u županiji oravskoj. Njegov otac, Ctiboh Zoch⁷ bio je jasenovski evangelički župnik, slovački pisac i domoljub, tajnik društva Tatrina, prijatelj slovačkih preporoditelja Ljudevita Štura⁸ i Jozefa Miloslava Hurbana.⁹ I. B. Zoch, prvi od četvero sinova "šturovca" Ctiboha rodio se u godini kada se Kollarova¹⁰

⁷ Obitelj Zochovih potječe iz slovačkih mjesta Ohroni i Orave. Ctiboh Zoch, kao evangelički župnik 1842. oženio se svojom sestričnom Anom rođ. Zoch s kojom je imao četiri sina: Ivana rođ. 1843., Ćirila (1845.), Pavla (1850.) i Stanislava rođ. 1852. godine. Usp. o tome, Julius CHOVAN, *Dr. Ivan Branislav Zoch k 50. výročíu smrti*, Bratislava 1971., 3.

⁸ Ljudevit Štur (1815.-1856.), vođa slovačkoga narodnog pokreta. Suradivao s hrvatskim preporoditeljima, posebice Lj. Gajem. Jedan od ciljeva narodnog programa "šturovaca" bio je postići onakav položaj Slovaka u Ugarskoj kakav imaju Hrvati. Slovački preporodni program bio je sličan hrvatskom narodnom preporodu što je i potaknulo suradnju slovačkih "šturovaca" i hrvatskih iliraca. Lj. Štur bio je vjerni suradnik *Danice ilirske* gdje je objavljivao slovačke pjesme u hrvatskom prijevodu i pisao priloge kojima je Hrvatima upoznao sa slovačkim narodnim pokretom, osnivanjem narodnog društva Tatrina (1844.) i sl. Nakon 1848. kada Slovaci doživljavaju sudbinu sličnu Hrvatima, vođa Slovaka Lj. Štur, razočaran i pod policijskom prismotrom umire u Modri 1856. godine. Usp. o tome, E. HORÁK, *n. dj.* 20-22.

⁹ Jozef Miloslav Hurban (1817.-1888.), slovački prevoditelj i najbliži suradnik Lj. Štura. E. HORÁK, *n. dj.* 23.

¹⁰ Jan Kollár (1793.-1852.), evangelički svećenik u Pešti i "autor ideje slavenske uzajamnosti". Nesumljivo je da je Kollár "znamenito nastojao probuditi i raspaliti u Gaja lju-

ideja sveslavske uzajamnosti od slovačkih preporoditelja počinje smatrati nerealnom, kada Štur ističe da Slovaci ne moraju ići u “slavenski svijet posredovanjem čehoslovačkog plemena” budući da “Slovaci nisu Česi” već dva bliska “ali zasebna naroda”. Ujedno to je godina kada Štur sa svojim suradnicima uspješno rješava dvojbu jezičnog dualizma, odbija kolarovsku koncepciju jedinstva češkog i slovačkog jezika i nakon dogovora sa slovačkim katolicima od 11. do 16. srpnja 1843. ozakonjuje “jedinstven književni slovački jezik na temelju srednjoslovačkog narječja”¹¹. Ctiboh, kao i ostali “šturovci”, zbog toga optuživan kao separatist, otada prolazi težak i trnovit put. U takvom društveno-političkom ozračju počinje i mukotrpan, ali nadasve plodonosan životni put njegova sina Ivana Branislava.

Pučku školu I. B. Zoch završio je kod svoga oca,¹² nižu realnu gimnaziju u Banskoj Bystrici, a višu gimnaziju polazio je u Tješinu, Šopronu i Levoči gdje je i maturirao. Matematiku, fiziku i kemiju studirao je na sveučilištima u Beču, Münchenu i Erlangenu. Kao izvrstan student 1865. izumio je spravu za mjerenje brzine zvuka, koja je bila izložena na svjetskoj gospodarskoj izložbi u Parizu 1865. godine. Njegova nadarenost i znanstveni rad nisu prošli nezapaženo. On skreće na sebe pozornost ugarskog ministarstva u Budimu, koje mu (17. 7. 1865.) dodjeljuje stipendiju od 1.200 forinti, što mu je omogućilo znanstvena putovanja po Njemačkoj i stjecanje novih znanja i iskustava u proučavanju tamošnjega školstva. Zochov znanstveno-stručni rad konačno je potvrđen u Erlangenu, gradiću sjeverno od Nürnberga, gdje je obranio doktorsku disertaciju (26. 6. 1866.) i promoviran u čast doktora filozofije.¹³ Vraća se u Slovačku i počinje (11. 7. 1866.) raditi kao namjesni učitelj na evangeličkoj gimnaziji u Velikoj Revuci. Nakon položenog ispita za srednjoškolskog profesora matematike i fizike u višim razredima gimnazija, pred ispitnim povjerenstvom u Prešovu (9. 9. 1867.) imenovan je (23. 9. 1868.) redovitim profesorom i u tom svojstvu na revuckoj gimnaziji službovao je sve do zabrane njezina rada od strane ugarskih vlasti 31. prosinca 1874. godine.¹⁴ Tu je nastavio započeti, ali onemogućavan rad oca Ctiboha i ostalih “šturovaca” na buđenju slovačke nacionalne svijesti. Prema načelima dr. Miroslava Tyrša osnovao je tjelovježbeno društvo *Sokol*, prvo sokolsko društvo u Slovačkoj, a 1873. napisao je prvu slovačku knjigu o

---

bav i volju za rad i budjenje narodno. I to mu je uspjelo za Gajeva djakovanja u Pešti...”. Gjuro ŠURMIN, “Bilješke za hrvatski preporod”, Kollár i Gaj, *Vienac* 34 (1902.) 27, 424.-425.

¹¹ Matúš KUČERA, “Slovačko-hrvatski odnosi”, *Kolo*, 7 (1997.) 1, 85.

¹² Uz obuku svojih sinova Ctiboh je “obučavao i pripravljao za srednje škole i sinove susjednih plemića”. *Dom i sviet*, 19 (1906.) 22, 438.

¹³ Državni arhiv Sisak - Sabirni arhivski centar Petrinja (dalje: DAS-SACP), Državna realna gimnazija, Matica i sposobnik (dalje: DRG, MIS), knjiga 153.

¹⁴ Kamilo FIRINGER, “Prosvjetna djelatnost dra. Ivana Branislava Zocha u Osijeku i Hrvatskoj”, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, Zagreb 1973., 7, 173.

tjelesnom vježbanju popraćenu sa 140 slika.¹⁵ Izradio je nacrt za izgradnju nove gimnazijske zgrade, za koju su Slovaci skupljali dobrovoljne novčane priloge, bavio se fotografiranjem i litografijom. Zbog domoljubnog rada bio je optužen za suradnju s Rusima, zbog čega je proveo više od tri tjedna u istražnom zatvoru, ali je zbog nedostatka dokaza bio pušten na slobodu. Kada se Zochu i njegovim istomišljenicima nije mogla dokazati protudržavna djelatnost, sve slovačke gimnazije bile su zatvorene, a većini nacionalnih kulturnih društava bilo je zabranjeno daljnje djelovanje. Ali Zoch kao polihistor se vrlo brzo snalazi. Od 1. siječnja 1875. preuzima tehničko ravnateljstvo tvornice za obradu drva i izradu bačava u Krupini, gdje je ostao do 13. listopada 1876. godine.¹⁶

Službovanje u Krupini Zoch je držao samo jednom nužnom i prolaznom epizodom njegova životna puta. Unatoč solidnoj plaći, razmišljao je o reaktiviranju u započetoj, ali grubo prekinutoj prosvjetno-nastavničkoj službi. Ugarske vlasti, kojima su bile dobro poznate znanstvene i stručne sposobnosti tog nemirnog Slovaka, vjerojatno su pokušavale promijeniti Zochove političke nazore, što bi mu širom otvorilo put povratka u osnovnu profesiju i rad u najuglednijim školskim zavodima Ugarske, ali on na takve kompromise nije pristajao jer je znao da bi sloboda njegova rada bila ograničavana, što je razvidno i iz pisma njegove kćerke Milice, pisanog (20. 2. 1937.) ravnatelju gimnazije u Petrinji.¹⁷ Ali, kada je kao suradnik praške *Politike* u jesen 1876. pročitao natječaj za upražnjeno mjesto privremenog učitelja na velikoj realnoj gimnaziji u Osijeku, pokazuje posebnu zainteresiranost za odlazak u Hrvatsku. Uz molbu na natječaj uputio je pismo biskupu Strossmayeru, kojeg je osobno poznao i B. Šuleku, školskom drugu njegova oca, da svojim autoritetom podupru njegovu molbu, uz koju su bili priloženi traženi dokumenti i fotografija. Pisma što ih je uputio dvojici hrvatskih uglednika navodno ih zbog nji-

¹⁵ Izvorni naslov knjige glasi: "*Krátky návod k vyučovaniu telovicku hlavne pre národné školy*", Velika Revuca 1873.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ Prigodom svečanog obilježavanja 75- godišnjice postojanja realne gimnazije u Petrinji, zbog nemogućnosti dolaska na tu svečanost, Zochova kćerka Milica uputila je opširno pismo tadašnjem ravnatelju petrinjske gimnazije Ivanu Bujanoviću. Između ostaloga, ogorčena što su neki Petrinjci Zocha držali za mađarona, ona je napisala i sljedeće: "Kad bi to bila istina, on bi bio primio izvrsna mjesta koja su mu Mađari nudali, jer i oni su poznavali njegove talente, te bi on bio učinio i bolju karijeru - ali on je to odbio. Kao dušom i tijelom dobar Slovak rađe je otišao u bratsku Jugoslaviju (Hrvatsku) i tamo savjesno i čestito radio na uzgoju mladeži koju je volio". *Banovac* 3 (1937.) 10, 1. To nam pismo može pomoći u rješavanju dvojbe koju je opravdano postavio K. Firinger, razmatrajući razloge Zochova dolaska u Hrvatsku. Budući da je Zoch osim slovačkog aktivno govorio također njemački, mađarski, češki, poljski i ruski jezik "s pravom se može postaviti pitanje zašto s obzirom na znanje jezika nije tražio mjesto u Češkoj ili Galiciji već u Hrvatskoj, gdje je morao učiti nastavni jezik. Odgovor ne znamo, ali možemo pretpostaviti da je osim osjećaja povezanosti smatrao da mu se u Hrvatskoj s obzirom na njezin autonomni položaj omogućuje razmjerno šire i slobodnije polje rada". Usp. o tome, K. FIRINGER, *n. dj.* 173.-174.

hove odsutnosti “nisu zatekla kod kuće”. Anonimni suradnik *Doma i svijeta* piše da je na povoljno rješavanje Zochove molbe najzaslužniji zastupnik gradskog poglavarstva u Osijeku Franjo Werovsky koji je pročitavši molbu i “ogledavajući fotografiju kazao: ‘Išao sam u Pešti u školu sa više Slovaka, svi su bili poštteni ljudi, pa i ovo lice odaje poštenje, izaberimo ga...’”.¹⁸ Iako je na Zochovu spremu, stručnost i priloženu dokumentaciju bilo teško odgovoriti negativno, vjerujemo da je preporuka biskupa Strossmayera ipak stigla na vrijeme i bila odlučujuća. Nakon pozitivne odluke gradskog poglavarstva (5. 10. 1876.) Zoch je na gimnaziji u Osijeku počeo službovati 15. listopada 1876. godine.¹⁹ U travnju 1878. imenovan je pravim učiteljem, a ravnatelj osječke gimnazije M. Jelovšek u godišnjem izvješću za 1878. upućenom Zemaljskoj vladi za Zocha navodi da znatno napreduje u nastavnom jeziku i uskoro bi si mogao “pribaviti potpunu vještinu i okretnost”. Nakon uspješno položenog ispita iz hrvatskog jezika pred ispitnim povjerenstvom u Zagrebu (3. 2. 1879.) u jesen iste godine zauzimanjem Strossmayera i bana I. Mažuranića, Hrvatska zemaljska vlada, udovoljavajući tako pozivu bosanske vlade, Zochu je odobrila dvogodišnji dopust, (produljen zatim za još godinu dana) u svrhu osnivanja prve svjetovne srednje škole u Bosni i Hercegovini.²⁰ Prva muška sarajevska gimnazija svečano je otvorena 6. studenoga 1879. godine, nešto više od godinu dana nakon Berlinskog kongresa koji je Austro-Ugarskoj Monarhiji dao pravo da okupira Bosnu i Hercegovinu. Od osnivanja njome je ravnao Zoch, a službeno imenovanje od strane bosanske vlade uslijedilo je tek 1880. godine.²¹ O tom iznimno značajnom kulturnom događaju za Bosnu i Hercegovinu u svojim uspo-

¹⁸ *Dom i svijet*, 19 (1906.) 22, 438.

¹⁹ U školskim vijestima sedmogodišnjeg izvješća velike realke u Osijeku za šk. god. 1876./77. upisano je: “Uslijed otvorenja VIII. razreda i uvrštenja franceskoga jezika medju obligatne predmete imenovalo je slavno gradsko poglavarstvo istom punovlašću svojim dekretom od 5. listopada 1876. br. 7800 privremenim učiteljem matematike, fizike, mierstva i risanja g. Dr. Ivana Branislava Zocha, bivšega profesora zatvorene slovačke velike gimnazije u Velikoj Revuci...”. *Sedmogodišnje izvješće kralj. velike realke u Osijeku koncem školske godine 1876./7.*, Osijek 1877., 19.-20.

²⁰ Sažeta bilješka o tome objavljena je i u izvješću osječke gimnazije: “Visoko Predsjedništvo kr. Hrv. Slav. Dal. Zemalj. Vlade javljajuć imenovanje pravog učitelja ove kr. vel. realke dra. Ivana Zocha ravnateljem c. kr. Realne gimnazije u Sarajevu dozvoljuje potonjemu otpisom od 25. listopada 1879. br. 2627/pr. dvogodišnji dopust s pravom povratka na svoje dosadašnje službeno mjesto. *Izviešće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1879./80.*, Osijek 1880., 57.

²¹ U Matici i sposobniku Državne realne gimnazije u Petrinji o tom događaju Zoch je osobno upisao: “Kao takav dobio je dopust te mu bi povjereno ustrojenje realne gimnazije u Sarajevu te postao otpisom vis. Vlade za Bosnu i Hercegovinu od 14. I. 1880. ravnateljem toga zavoda kojim je upravljao tri godine dana...”. *DAS-SACP, DRG, MIS*, knjiga 153.

menama, iz “prve ruke” pisao je Andrija Kulier²², Zochov učenik.²³ Uz obavljanje ravnateljskih poslova Zoch je radio na zbližavanju doma i škole, a krajem svibnja 1880. organizirao je prvi učenički izlet tzv. *majales* na kojem su uz poglavara V. Württenberga, sudjelovali i činovnici bosanske zemaljske vlade, velik broj časnika, roditelja i ostalih Sarajlija.²⁴ Svoja sjećanja o tom izletu u petrinjskom tjedniku *Banovac* pisao je 1939. godine.²⁵ U Sarajevu Zoch utemeljuje i prvo pučko sveučilište (1881.) na kojem drži aktualna znanstveno-popularna predavanja, prema njegovim zamislima izrađeni su nacrti za izgradnju nove zgrade muške gimnazije i kazališta u Sarajevu, a znatan je bio njegov doprinos u pripremanju za bosansku gospodarsku izložbu u Trstu 1882. godine zbog čega mu je uručeno posebno priznanje.²⁶

U osječku gimnaziju vratio se tijekom listopada 1882. god. Tu nastavlja svoj društveni rad, a 1884. godine započinje s prikupljanjem građe za objavljivanje, prema češkim i njemačkim uzorima, prve opće hrvatske enciklopedije. Na tom zahtjevnom radu najviše mu je pomagao kolega Josip Mencin,²⁷ dok je udio ostalih nastavnika bio zanemariv. U proljeće 1889. Zoch je premješten na malu realnu gimnaziju u Petrinji.²⁸ Tek što je javno objavljeno da mu je povjerena uprava te petrinjske škole, nepotpisani dopisnik *Hrvatske* napada ga kao evangelika prorežimske orijen-

²² O njemu opširnije, Ivica GOLEC, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja 1999., 248.-249.

²³ “U onoj razrednoj sobi prema dvorištu skupili smo se mi đaci, još prije 8 sati i zbili u dno sobe, klupe su bile složene u drugoj sobi. Da ne bude vike i galame, među nama je bio i naš profesor Božo Vuksanović. Na jednoć se uz basamake čuli mnogi koraci i domala u sobu uđe vojvoda Wilhelmo Wirtennberški, tadanji zemaljski poglavar, a zvao ga ravnatelj dr. Zoch. Od ostalih odličnika bili su još građanski doglavljanik barun Feodor Nikolić, gradonačelnik Mustajbeg Fadilpašić, Fra Grgo Martić, Sava Kosanović i još njih pet-šest. Kad su se bili smjestili gosti uza okićeni stol, digao se vojvoda Wirtennberški, te je nešto govorio o današnjoj svečanosti. Mi smo mališi samo to razumjeli, da se taj dan slavi po prvi put imendan carice Jelisavete, na šta smo kliknuli: ‘Živila’. Iza toga je barun Nikolić nešto pročitao, a dr. Zoch, koliko smo mogli razumjeti zahvalio na to čitanje.” Andrija H. KULIER, “In memoriam - Dr. Ivanu B. Zochu”, *Banovac* 4 (1939.) 9, 1.

²⁴ Prema izvješću samoga Zocha na tom izletu, kome je nazočilo oko 800 osoba potrošilo se “150 oka kruha, 100 oka mesa, 15 oka džanečije, 3 oke šećerka i 20 oka trešanja”, a učenici su izveli jedan igrokaz i natjecali se u gađanju. Vjekoslav ZADROVIĆ, “Dr. Ivan Zoch, prigodom stote godišnjice rođenja”, *Hrvatska misao* (Sarajevo), 2 (1944.) 1, 3.

²⁵ Članak je napisao A. Kulier, u to vrijeme umirovljeni profesor Trgovačke škole u Sarajevu, koji je nakon umirovljenja stalno živio u Petrinji, a prigodne članke o I. Zochu objavljivao je u *Banovcu* prigodom 60. godišnjice utemeljenja prve sarajevske gimnazije. A. H. KULIER, *n. dj.*; *Banovac* 4 (1939.) 10, 1.

²⁶ DAS-SACP, DRG, MIS, knjiga 153.

²⁷ Usp. o njemu opširnije, I. GOLEC, *n. dj.* 303.-304.

²⁸ U osobnim vijestima *Službenoga glasnika* iz 1889. bilo je napisano: “Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije premjestio je profesora kr. Velike realke Osječke Dra. Ivana Zocha na kr. Malu realku petrinjsku te mu je povjerio privremenu upravu istoga učilišta...” *Službeni glasnik kr. Hrv.slav.dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu*, 7 (1889.) 3, 57.

tacije. Uredništvo petrinjskog *Banovca*, u to vrijeme također pravaškog lista, staje u Zochovu obranu.²⁹ U školskom izvješću za 1888./89. tiskana mu je opsežna znanstvena rasprava iz povijesti matematike i fizike, a u izvješću za šk. god. 1889./90. hrvatskim domoljubljem nadahnut nekrolog umrlom ravnatelju petrinjske gimnazije Josipu Vodičkom.³⁰ S tim moravskim Čehom, koji je “priljubio hrvatski jezik kao svoj materinji već u Zemunu” kad je širenjem njemačkog jezika “nauštrb hrvatskoga” odlučno stao na stranu onih koji su branili pravo hrvatskoga kao nastavnog jezika “pao je u grob opet jedan od nemnogih sad već učitelja rodom Čeha, koji su za vrijeme hrvatskog preporoda došli ovamo, kad nije bilo domaćih sila, da priljubivši hrvatski jezik, svim silama pomognu podići hrvatsko školstvo do one visine, na kojoj se danas nalazi...”³¹ Iz ovog nekrologa zrcale se bitne odrednice Zochova slovačkog domoljublja, koji nikada cjelokupan češki narod nije poistovjećivao s onim Česima koji su zlorabeći češkoslovačko ime radili protiv malobrojnijih Slovaka. Sličan način razmišljanja izražavao je i u hrvatsko-srpskim odnosima.

Uz ravnateljske poslove, rad u nastavi, pisanje znanstvenih, pedagoških i ostalih radova od 1890. aktivno je uključen u društveni život grada Petrinje, u petrinjskoj okolini i parku zasadio je desetak “gorostasnih japanskih kestena Tambakuri”, bavio se naprednim voćarstvom i pčelarstvom, od 1892. bio je član Vladina ispitnog povjerenstva za strojare i ložace parnih kotlova, bio je sudski vještak za grafologiju i dr. Ali, ponajviše je sudjelovao u pedagoško-stručnim komisijama, ispitnim povjerenstvima, zastupao interese petrinjskog i hrvatskog školstva na konferencijama srednjoškolskih ravnatelja Hrvatske i sl. Unatoč tomu našlo se Petrinjaca koji su ga proglasili *mađaronom* samo zato što na izborima za Hrvatski sabor 1897. nije glasovao za kandidata oporbe Erazma Barčića nego za narodnjaka Franju pl. Ferića.³² Zoch je znao za takva stajališta, uistinu malobrojnih Petrinjaca, to ga je teško pogađalo, što je razvidno iz korespondencije njegove kćerke Milice.³³ Smatrao je da se kao Slovak, ravnatelj, znanstvenik i pedagog u zemlji koja mu je postala druga domovina ne treba baviti strančarenjem, i ispraznim isticanjem hrvatstva, posebice krajem

²⁹ Odgovor završava sljedećim riječima: “Mi do duše nepoznamo još osobno dr. Zocha, ali smo čuli i iz njegovog znanstvenog rada razabrali da on ljubi ovu zemlju i narod i da joj posvećuje većma svoje sile negoli možda domaći sinovi, koji se smatraju - valjda po mnijenju dopisnika - patentirani”. *Banovac* 2 (1889.) 14, 3.

³⁰ Josip Vodička (Červena Lhota, Moravska, 13. IX. 1833.-Petrinja, 26. VII. 1889.). Za ravnatelja petrinjske male realne gimnazije imenovan je 1884. I tu je dužnost obavljao do 12. ožujka 1888. od kada se nalazio na bolovanju. Usp. o tome opširnije, I. GOLEC, *n. dj.*, 493.

³¹ Izvješće o kralj. maloj realci u Petrinji za šk. god. 1889./90., Zagreb 1890., 5.-6.

³² K. KRIŽANIĆ, O dru. Ivanu Zochu: objavljeno u pretisku Zochove knjižice *Kakvo će biti vrijeme? Opis petrinjske vremenjače*, Petrinja 1935., 35.

³³ Kći direktora Zocha o svome ocu, *Banovac* 3 (1937.) 10, 1.

19. i početkom 20. st. kada na hrvatskoj političkoj pozornici razočaranja doživljavaju i mnogiiskusni političari. U takvom ozračju koje je na petrinjskom području bilo dodatno opterećeno hrvatsko-srpskim prijeporima, javno se ne suprotstavlja aktualnoj vlasti i teži da se primjese politike ne unose u nastavu. Takvo političko držanje nije moglo umanjiti njegov golemi doprinos što ga je svojim širokim opusom ugradio u dušu hrvatskog naroda i podario hrvatskoj znanosti, prosvjeti i kulturi. Za razliku od nemalog broja Hrvata, nesumnjivo imajući pri tome na umu slovačko-češka iskustva, zauzimao se za obranu naziva hrvatskog jezika u školama i javnim službama, ne uskraćujući nikome pravo da se izvan škole služi jezikom svoga naroda. Vjerojatno je Zoch iskreno zavolio jezik svoje druge domovine, koji je učio i usavršavao od 1876. godine. O tome je pisao V. Zadrović u uspomeni na svoga profesora 1944. godine.³⁴

U 65. godini života i nakon tridesetogodišnjeg službovanja u Hrvatskoj, Zoch je na vlastitu molbu umirovljen 26. kolovoza 1908. godine.³⁵ Petrinju i Hrvatsku napustio je početkom listopada 1908. godine, vratio se u rodnu Slovačku i nastanio u mjestu Modra nedaleko Bratislave, gdje je umro 27. prosinca 1921. godine.³⁶ Nakon povratka u Slovačku nika-

³⁴ U sarajevskoj *Hrvatskoj smotri* iznio je da je taj "rođeni Slovak govorio i pisao najčišćim hrvatskim jezikom. To svjedoče njegove dvije kaligrafski pisane školske spomenice u Sarajevu i Petrinji, koje sam pročitao, a svjedoči to i tada živi Zoch, kojeg sam kao svog ravnatelja i nastavnika fizike slušao živu riječ na petrinjskoj gimnaziji... Kao ravnatelj uvijek je zamjenjivao odsutne nastavnike i pri tome je pokazao da potpuno vlada svakim srednjoškolskim predmetom. Najmilije su nam bile njegove zamjene nastavnika hrvatskog jezika. Tada smo obično čitali pokoje stvarno štivo iz hrvatske čitanke, a Zoch je tumačio sadržaj zalazeći u razna područja znanosti kojima je vladao njegov svestrani duh". V. ZADROVIĆ, *n. dj.* 3.-5.

³⁵ O njegovu umirovljenju u Izvješću petrinjske realne gimnazije za školsku godinu 1908./9. ostalo je zapisano: "Visokim otpisom kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu od 5. rujna 1908. br. 21.001 priopćeno je, da je Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjem rješenjem od 26. kolovoza 1908. premilostivo dozvoliti da se ravnatelj ove kr. realne gimnazije, dr. Ivan Zoch, na vlastitu molbu stavi u trajno stanje mira." *Izvješće o kr. maloj realnoj gimnaziji u Petrinji za školsku godinu 1908./9.*, Zagreb 1909., 17. A o njegovu zadnjem susretu i razgovoru s učenicima petrinjske realne gimnazije Zadrović, tada učenik trećeg razreda te škole, napisao je: "I danas se sjećam njegova bolnog oproštaja s nama, njegovim učenicima, na satu fizike u trećem razredu petrinjske gimnazije, kada je 1908. bio umirovljen. Na kraju sata rekao nam je, da sljedeći put ne će više doći. Zatim je započeo oproštajni govor, koji je već kod prvih rieči morao zbog uzbuđenja prekinuti. Tada je brzim korakom elastičnog starog gospodina izašao iz razreda sa suzama u očima. Mi smo djeca poletjeli za njim i počeli mu u plaču ljubiti ruke, dok nije u najvećem uzbuđenju skrenuo u svoju ravnateljsku pisarnicu". V. ZADROVIĆ, *n. dj.*, 5.

³⁶ O Zochovu odlasku iz Petrinje nadahnuto je pisao i Milan Dujnić u Banovcu 1938. godine. "Otišao je u domovinu, u kojoj je i ugledao po prvi puta svijetlo Božjeg sunca, da tamo provede zadnje dane svog zemaljskog života. Trinaest godina poživi još, da ga pod konac svog mukotrpnog i časnog života udari kap ništa manje nego dvadeset puta. Ovo je bilo uzrokom, da je starac sve zaboravio što je bilo. Malo mu se znalo povratiti pamćenje, dok mu zadnji udarac nije bio smrtonosan. Na sam treći dan Božića 1921. god. dao je naš dragi Zoch posljednji svoj dug Bogu - dušu svoju. Pokopan je u Modri, mjestu nedaleko Bratislave, u kojem živi još njegova supruga. Usp. o tome, Milan DUJNIĆ, "Dr. Ivan B. Zoch", *Banovac* 3 (1938.) 3, 3.

da više nije dolazio u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Ali generacije učitelja u gradovima i školama u kojima je djelovao održavali su uspomenu na tog Slovaka, koji je, prigodom proslave tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva 1925. opravdano uvršten u knjigu znamenitih i zaslužnih Hrvata od 925. do 1925. godine.³⁷ Prigodom proslave 50. godišnjice osnivanja gimnazije u Sarajevu, Zoch je kao prvi ravnatelj te škole, dobio značajno mjesto u *Spomenici* tiskanoj 1929. godine,³⁸ a M. Dujnić 1935. u reprint izdanju Zochove knjižice o petrinjskoj vremenjači, osobno i sa suradnicima pisao je o njegovom radu u Petrinji. Kada se obilježavala 75. obljetnica petrinjske gimnazije 1936. u opširno tiskanom jubilarnom izvješću Zoch je dobio zapaženo mjesto.³⁹ Zauzimanjem M. Dujnića, također profesora fizike, matematike i kemije, u spomen na 100-tu obljetnicu njegova rođenja, na zgradi gimnazije u Petrinji (29. VI. 1943.) njemu u čast, otkrivena je spomen-ploča “koja je bila okićena zelenilom i ukrašena hrvatskom i slovačkom zastavom”.⁴⁰

O Zochovoj svestranoj djelanosti povremeno je pisano i poslije Drugoga svjetskog rata. O njegovoj sportskoj djelatnosti u Hrvatskoj i BiH pisali su H. Macanović⁴¹ i J. Dopuđa,⁴² a o njegovu prosvjetnom radu u Osijeku pisao je K. Firinger.⁴³

Nakon “praškog proljeća” (1968.) zanimanje, za njegovo pedagoško djelovanje naglašenije se osjeća i u Zochovoj rodnoj Slovačkoj. U Bratislavi je 1971. u *Slovačkom muzeju školstva i pedagogije* postavljena prigodna izložba i izdana knjižica J. Chovana u povodu 50. godišnjice Zochove smrti, a 1972. tiskana je Zochova *Personalna bibliografija*.⁴⁴ U tijeku priprema za reprint izdanje *Hrvatske enciklopedije*, o Zochu kao enciklopedistu i leksikografu najviše je pisao I. Gostl.⁴⁵

³⁷ Usp. o tome, Velimir DEŽELIĆ, “Zoch Ivan Dr.,” *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925. do 1925.*, Zagreb 1925., 291.

³⁸ *Spomenica* (30. IV.) *Izvještaj prve gimnazije u Sarajevu*. Izdana prilikom proslave 50. godišnjice (1879.-1929.), Sarajevo 1929., 5.-11., 15.-16.

³⁹ *Državna realna gimnazija u Petrinji o sedamdesetpet godišnjici svoga postojanja*, Petrinja 1936., 9.-23.

⁴⁰ M. DUJNIĆ, “Otkriće spomen-ploče dru. Ivanu B. Zoch-u”, *Nastavni vijesnik* 51 (1942.-1943.) 5.-6., 292.

⁴¹ Hrvoje MACANOVIĆ, “Pedeset godina od smrti Ivana Branislava Zocha”, *Povijest sporta II* (1971.), 7, 657.; ISTI, “Biografija i bibliografija Ivana Branislava Zocha”, *Povijest sporta III* (1972.) 11, 1043.-1044.

⁴² Jelena DOPUĐA, “Dr. Ivan Branislav Zoch - Prilozi za istoriju fizičke kulture u BiH”, Sarajevo, 1970., 92.-94.

⁴³ K. FIRINGER, *n. dj.*, 173.-179.

⁴⁴ Julius CHOVAN, Eva SELECKA, “Dr. Ivan Branislav Zoch”, *Personalna bibliografija*, Bratislava 1972. U toj je knjižici na 60 stranica navedeno je 370 bibliografskih jedinica Zochovih djela, kao i radova koji govore o njemu.

⁴⁵ Pretisak Hrvatske enciklopedije tiskan je u Osijeku 1996. godine u kojemu je Igor Gostl napisao je članak Zoch-Mencinova hrvatska enciklopedija, prvijenac hrvatske opće enciklopedistike. Pregledan članak o Zochu i Mencinu isti autor napisao je u *Hrvatskom slovu*. Usp. o tome, Igor GOSTL, “Prva hrvatska opća enciklopedija, O 110. obljetnici njezina prvoga sveska”, *Hrvatsko slovo*, 3 (1997.) 94, 16.-17.

Zochovo društveno djelovanje u Hrvatskoj, u najužem smislu promatramo kroz njegov prosvjetno-pedagoški i znanstveno-kulturni rad.

2. Prosvjetno-pedagoška djelatnost

I. B. Zoch u Hrvatsku dolazi u jesen 1876. kao iskusan i poznat prosvjetno-pedagoški djelatnik. Temeljna prosvjetno-pedagoška znanja dobio je tijekom studijskog putovanja po Njemačkoj 1865. i 1866. godine, kada proučava djela vrsnih europskih pedagoga, posebice J. F. Herbartha⁴⁶ i K. F. Naegelsbacha,⁴⁷ a osobno se dopisuje s onovremenim ponajboljim njemačkim, češkim, austrijskim i mađarskim školnicima. Tijekom osmogodišnjeg službovanja na slovačkoj gimnaziji u Revuci, uz nastavnički rad, napisao je i prve školske udžbenike za srednje škole iz fizike, geometrije i tjelovježbe.

Zochu je ravnatelj osječke gimnazije J. Vitanović⁴⁸ već na početku njegova prosvjetno-pedagoškog rada u Hrvatskoj povjerio razredništvo trećeg razreda, što mu je bilo nemalo priznanje u novoj domovini. Na tadašnjoj sedmorazrednoj gimnaziji u Osijeku službovalo je 17 nastavnika, a činjenica da većini od njih s višegodišnjim radnim stažom na toj školi nije povjereno razredništvo, znakovito određuje Zochovu vrlo uspješnu buduću prosvjetno-pedagošku djelatnost. Uz nastavni rad pomagao je ravnatelju na uređivanju školskog izvješća, u kojem objavljuje znanstvenu raspravu, a kao čuvar fizikalnog kabineta nastoji obogatiti dosta skromnu fizikalnu zbirku kojoj daruje više sprava⁴⁹ donesenih iz Slovač-

⁴⁶ Johan Fridrich Herbart (1776.-1841.), njemački pedagog, jedan od najznačajnijih i nazaslužnijih utemeljivača pedagogije kao znanosti i veoma plodan pedagoški pisac. Po njemu je prozvan cijeli smjer u pedagogiji kao herbartizam, a naziv herbartovci korišten je za sve one koji su u Njemačkoj i ostalim zemljama svijeta razrađivali i popularizirali Herbartov pedagoški sustav. Usp. o tome. Pedagoška enciklopedija, Novi Sad 1989., 1, 242.-243.; Enciklopedijski rječnik pedagogije, Zagreb 1963., 300.-301.

⁴⁷ Karlo Fridrik pl. Naegelsbach (Wöhord kraj Nürnberga, 28. III. 1806. - Erlangen, 21. V. 1859.). Njemački filolog i pedagog.

⁴⁸ Josip Vitanović (Osijek 1844.-Zagreb 1909.), ravnatelj srednjih škola i pedagoški pisac. Predavao hrvatski i njemački jezik, bio ravnatelj velike gimnazije u Osijeku (1872.-1877.), a zatim radio u srednjim školama u Zagrebu. Autor više izdanja hrvatskih čitaniki, gramatike hrvatskog jezika, njemačkih početnica i sl. Jedan od osnivača i pokretača srednjoškolskog časopisa *Pobratim*. Usp. o tome, Antun CUVAJ, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, Zagreb 1912., 5, 251.

⁴⁹ Primjerice školske godine 1877./78. fizikalnoj zbirci darovao je: "Nörrenbergov stroj polarizirajući, stroj za dokaz zakona o plivanju, spojene posude za razne kapljevine, spektralnu skrižaljku od Bunsena i sitnomjer". Usp. o tome, *Godišnje izvješće kralj. velike realke u Osieku koncem šk. god. 1878.*, Osijek 1878., 51. Godine 1879. darovao je knjigu Uputa za meteorološka promatranja (Anleitung zu den Meteorol. Beobachtungen) autora Kneila, Herpatitova kliešta sa 2 ledca, Lučbeni (kemijski) toplomjer "ruhmkorffov navodni stroj s baterijom i sa 3 Geisslerove cievi" i dr. *Izvješće o kralj. velikoj realci u Osieku kr. šk. god. 1879./80.*, Osijek 1880., 53.-54.

ke, a neke od njih osobno je patentirao. Njegovim zauzimanjem za dvije godine zbirka je povećana za 50 sprava, 4 slike i 50 komada ostalih fizičkih predmeta. Zainteresiran je i za povećanje knjižnog fonda učeničke i učiteljske knjižnice, kojima uz djela iz prirodoslovnih znanosti poklanja komplet Schillerovih pjesama i dramu *Wilhelm Tell*, Goetheovu dramu *Faust* i dr.⁵⁰ Od 1878. Zoch u Osijeku počinje s prosvjetnim i znanstveno-popularnim izlaganjima za članove tamošnjeg Obrtničko-radničkog društva. Ponajviše je izlagao o temama koje su mu bile već dobro poznate, budući da ih je kao prosvjetitelj i preporoditelj držao i u rodnoj Slovačkoj. Predavanja o sunčevu sustavu po Koperniku, o sunčevu sustavu i suncu, bila su dopunjena i popraćena novim spoznajama, dok je predavanje o *Radu i stroju* koji je održao 6. siječnja 1878. u Donjem gradu po svemu sudeći tada prvi put javno iznio.⁵¹

Kao ravnatelj gimnazije u Sarajevu (1879.-1882.), uz predmete njegove struke, još je predavao prirodopis i tjelovježbu, a prema potrebi i ostalo. Na kraju prve šk. godine njegova službovanja u Bosni i Hercegovini organizirao je prvu srednjoškolsku izložbu likovnih radova i pismenih zadataka učenika.⁵² "Nama u pripravnom razredu", prisjeća se njegov učenik A. Kulier, "predavao je matematiku, krasopis, pjevanje i tjelovježbu. I najozbiljnije predavanje znao je začiniti kakvom zgodnom šalom i dosjetkom. Naročito je kod gimnastike znao nas raspoložiti, a kod malo težih vježbi i one strašljivce osokoliti. Igara je znao svu silu i sve jedna od druge zabavnija... Učio nas je razne đačke popijevke, a između ostalih onu latinsku: *Gaudeamus igitur*, pa onu *Jupajd ja, jupajdi* i dr."⁵³ Zochov rad s učenicima jednako je svestran, koliko i opsežan. Stoga se on i u Sarajevu iskazuje kao neumorni i izvrstan odgajatelj. U proljeće 1881. u pučkom sveučilištu, kao njegov utemeljitelj privlači pažnju Sarajlija popularnim predavanjima o: mjerama i mjernom sustavu, elektricitetu, potresu i oplemenjivanju voćaka. Po temama se razabire kako Zoch osjeća što je "potrebno sarajevskoj publici, koja neočekivano mnogobrojno posjećuje predavanja".⁵⁴

⁵⁰ Od važnijih djela poklonjenih učiteljskoj knjižnici valja spomenuti i sljedeće: I. Kunzek, *Die Lehre von Lichte i Studien aus der Höheren Physik*, J. Liebig, *Die Grundsätze der Agricultur-Chemie i Ueber Theorie und Praxis in der Landwirtschaft*; Spannauer, *Die Kanalisierung der Drau-Donau-Ebene*; H. Knoblauch, *Bericht über die Regulierung der Vuka i sl. Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku konc. škol. god. 1879./80.*, Osijek 1880., 61.-62.

⁵¹ Ive MAŽURAN, *Grada o radničkom pokretu Osijeka i Slavonije 1867.-1894.*, Osijek 1967., 169., K. FIRINGER, *n. dj.*, 175.

⁵² Svojim radovima, na toj prvoj srednjoškolskoj izložbi u Sarajevu, najzastupljeniji su bili Zochovi učenici, od kojih su neki, prema njegovim uputstvima, izradili: zbirku metričkih mjera, zemljovide, preparirane životinje, zbirke leptira i kukaca i sl. O izložbi u uvodnim člancima pohvalno su pisale bečke i budimpeštanske novine. V. ZADROVIĆ, *n. dj.*, 3.

⁵³ A. H. KULIER, *n. dj.*; *Banovac* 4 (1939.) 9, 2.

⁵⁴ V. ZADROVIĆ, *n. dj.* 3.

Na velikoj gimnaziji u Osijeku ponovno službuje od 1. listopada 1882. godine. Neprekidno se usavršava u struci, predaje iste predmete, tek naglašenije počinje promicati gombanje (tjelovježbu) i gombalačke igre. Iako se od 1884. pojačano bavi znanstvenim i leksikografskim radom, ravnatelj Jelovšek u pravilu njegov rad ocjenjuje pozitivno. Međutim, ravnatelj Jelovšek, zbog Zochove "radinosti i savjestnosti" ne usuđuje se javno kritizirati njegov svestran i razgranat izvannastavni rad i o tim djelatnostima piše pohvalno u školskim izvješćima. Razvidno je to nakon izlaska iz tiska desetog sveska *Hrvatske enciklopedije* i nakon čitanja rasprave o električnoj indukciji članovima osječkog Vojno-znanstvenog društva⁵⁵ zbog čega je 1886. bio imenovan i počasnim članom društva.⁵⁶

Zochov prosvjetno-pedagoški rad osobito je bio zapažen u Petrinji, gdje je kao ravnatelj škole od 1889. predavao matematiku i fiziku, a do umirovljenja 1908. prema potrebi predavao je tjelovježbu, zemljopis, njemački jezik, geometriju, obavljao je dužnost školskog knjižničara, promicao tjelovježbu i sokolstvo, a njegovim nastojanjem i pod njegovim nadzorom petrinjski učitelji tjelovježbe priredili su i uspješno održali s učenicima petrinjske realne gimnazije (8. 6. 1907.) prvu školsku olimpijadu u Hrvatskoj.⁵⁷ Već nakon četveromjesečnog boravka u Petrinji na petrinjskom groblju Sv. Trojstva održao je govor svom prethodniku ravnatelju petrinjske realke J. Vodičkom, nastavio je njegov rad na izdavanju godišnjih školskih izvješća, sam ih je uređivao i u njima objavljivao zapažene radove.

U šk. izvješću za šk. god. 1895./96. napisao je članak pod naslovom *Statistički podaci za povijest zavoda*, u kojemu je iznio i prikupio točne statističke podatke o maloj realnoj gimnaziji u Petrinji od osnivanja (1860.) do 1895. godine.⁵⁸ Zoch je bio jedan od rjeđih školskih ravnatelja koji je vrlo kvalitetno mogao predavati desetak najvažnijih nastavnih predmeta i u inozemnim i hrvatskim časopisima kontinuirano pratio najnovija dostignuća u razvoju pedagoške misli i organizacije školstva. U *Hrvatskom učitelju* (1894.) piše o boljoj organiziranosti i potrebnim promjenama u realnim gimnazijama,⁵⁹ a u *Školskom vjesniku* (1896.) u nastavcima objavljuje stručni pedagoški rad *Metoda krasopisa*,⁶⁰ koji mu je nešto prerađen pod naslovom *Metodika nastave u ljepopisu* kao po-

⁵⁵ *Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem šk. god. 1885./6.*, Osijek 1886., 74.

⁵⁶ DAS-SACP, DRG, MIS, knjiga 153.

⁵⁷ Usp. o tome, I. GOLEC, *Povijest školstva u Petrinji (1700.-2000.)*, Petrinja 2000., 240.

⁵⁸ I. ZOCH, Statistički podaci za povijest zavoda - Popis ravnatelja i učitelja od postanka zavoda do danas koncem svake školske godine, *Izvješće o kralj. maloj realnoj gimnaziji u Petrinji za šk. godinu 1895./6.*, Zagreb 1896., 3-15.

⁵⁹ I. ZOCH, K reformi realka, *Hrvatski učitelj*, 18 (1894.) 10, 154.-156.

⁶⁰ I. ZOCH, *Metoda krasopisa*, *Školski vjesnik, stručni list zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu*, 3 (1896.) br. 1, 13.-24., br.2, 89.-98., br. 3., 207.-217. i br. 4., 354.-370.

sebna knjiga tiskana u Sarajevu 1896. godine. Knjiga je podijeljena u šest poglavlja. U prvom je poglavlju podrobno, na temelju arhivskoga gradiva i relevantne literature, obradio postanak i razvoj pisma, što i danas može koristiti stručnjacima iz raznih grana društvenih znanosti, posebice paleografima, lingvistima i metodičarima. Autor čitateljima pruža mogućnost provjere iznesenih podataka u usporedbi s poznatim njemačkim i francuskim piscima, analizira mnoga do tada još neriješena prijeporna pitanja, raspravlja o dotadašnjim metodama u krasopisu i dopunjuje ih novima. Budući da je to bilo prvo djelo takve vrste tiskano na hrvatskom jeziku, Vlada ga je preporučila za nabavu knjižnicama svih pučkih, učiteljskih i srednjih škola.⁶¹

U Osijeku 1896. tiskana je Zochova knjižica *Načela pedagogike po Naegelsbachu*, koji je sredinom 19. st. napisao prvu pedagogiju za nastavnike gimnazija. Naegelsbachove misli Zoch je preradio i dopunio novim pogledima, prema njegovim nastavniciškim iskustvima, pa se stoga *Načela pedagogike....* mogu smatrati "samoniklim" djelom u hrvatskoj pedagoškoj književnosti. Svoj odgojni interes participira na onovremenoj snažnoj struji novog humanizma, posebice "bliskoj slovačkoj duši".⁶² Glavna misao Zochova pedagoškog djelovanja je u načelu "čovjek ima obrazovanjem postati čovjek", a pogledima da "srednja škola ima odgajati ljude« jasno tumači novohumanistički smjer koji prekida s pedagoškom praksom koja je već u srednjoj školi htjela odgajati "juriste, liječnike, filologe, matematičare, tehničare, svećenike itd."⁶³ Knjigu je posvetio hrvatskom učiteljstvu, a u predgovoru je napisao: "Bit će u rujnu o. g. trideset godina otkad radim kao učitelj po ovim načelima, a kao što se vidi na mojim učenicima u Slovačkoj, Bosni i u mojoj novoj domovini Hrvatskoj, bio je moj rad hvala Bogu, uspješan".⁶⁴

U članku "Zapt u školi" razmatra pitanje discipline učenika u srednjim školama. Kritizira prenaglašenost filantropizama, a nastavnik treba "uvijek biti dobar, a uvijek strog". Protivi se odgoju djece na temelju osobnih, stranačkih ili političkih simpatija, stoga će "hrvatsko učiteljstvo srednjih škola svoju svetu i uzvišenu dužnost vršiti, kad se bude branilo proti umješavanju izvanškolskih faktora u školu i proti zlorabljenju školske mladeži u svrhu političkih i drugih stranačkih borba".⁶⁵ U stručnoj raspravi *O skladnosti brojeva*⁶⁶ razlaže rješavanje tzv. Diofantovih jed-

⁶¹ *Petnaesto izvješće o kralj. maloj realnoj gimnaziji u Petrinji za 38. školsku godinu 1897./8.*, Zagreb 1899., 37.

⁶² K. KRIŽANIĆ, Pedagoški profili stare petrinjske realke, *Izveštaj Drž. Realne gimnazije u Petrinji škol. god. 1935./36.*, Petrinja 1936., 34.

⁶³ I. B. ZOCH, *Načela pedagogike po Naegelsbachu*, Osijek 1896., 19.

⁶⁴ *Isto*, 5.-6.

⁶⁵ I. ZOCH, "Zapt u školi", *Četrnaesto izvješće o kralj. maloj realnoj gimnaziji u Petrinji za 37. škol. godinu 1896./7.*, Zagreb 1897., 9.-10.

⁶⁶ I. ZOCH, *O skladnosti brojeva*, *Petnaesto izvješće o kralj. maloj realnoj gimnaziji u Petrinji za 38. škol. godinu 1897./8.*, Zagreb 1898., 3.-13.

nadžbi (neizvjesnih jednadžbi). “Budući da mi je iz iskustva poznato”, piše Zoch u uvodu rasprave, “da u svakoj gimnaziji ima po nekoliko učenika koji posvećuju veću pozornost matematici, a u Hrvatskoj o tom problemu još nije pisano, smatram da ću time razveseliti mnoge učenike, koji žele steći veća saznanja iz tog predmeta”.

Dr. I. B. Zoch od dolaska u Hrvatsku pa do umirovljenja (1908.) zauzimao se za podizanje razine predavanja iz svih nastavnih predmeta kako bi učenici poslije završene gimnazije bez teškoća svoje školovanje mogli nastaviti u najpoznatijim višim školama u Hrvatskoj i inozemstvu. Stoga, kao ravnatelj veliku je pozornost pridavao nastavnicima, njihovim predavanjima, odnosu s učenicima i školskim kolegama, ali isto tako htio je znati kako se ti nastavnici ponašaju izvan škole, s kim se druže, kakve obiteljske odnose imaju, jesu li politički djelatni i sl. kako bi imao kompletnu “sliku” svakog nastavnika škole kojom je on ravnao. Sve je to radio u interesu kolega, kako bi im pomagao i savjetima djelovao na njihova buduća ponašanja, a samo iznimno, koristio je disciplinske mjere koje su mu stajale na raspolaganju. Takav je bio i prema učenicima.

Taj vrijedan Slovak, svojim prosvjetno-pedagoškim djelovanjem, “urezao je duboku brazdu u njivu hrvatske prosvjete” pridonoseći tome i svoj obilan prilog zbližavanju slovačkog i hrvatskog naroda. Zoch je u našoj sredini postao izraziti hrvatski pedagog “prožet ljubavlju za hrvatsku mladež u kojoj je odgojio cijeli niz naših generacija u Sarajevu, Osijeku i Petrinji”.⁶⁷

3. Znanstveno-tehnološki i kulturni rad

Dolaskom u Hrvatsku (1876.) Zoch nastavlja svoj započeti znanstveni rad.⁶⁸ U Osijeku 1876. piše raspravu *Novi organički sustav uzortona (Tonart) i iz toga sliedeća naravna glasbena temperatura na temelju naravnih brojeva*.⁶⁹ Glazbeno-akustičkoj problematici nastoji prići kao matematičar, a rad počinje motom *Matematika zna sve, i ako nezna može znati*. Analizirajući melodije slavenskih pučkih popjevaka, ponajviše na primjeru slovačkih, koje su kao “neizmierno različite, vele krasne i umiljate u obće poznate” došao je do zaključka da one “svirane po kojoj god ljestvici *moll* i *dur* vrsti, svoj vlastiti značaj gube, i da se na obično temperovanom glasoviru vierno ni svirati nedadu”. Rasprava, u kojoj se razmatra područje glazbene akustike bila je dodirna točka na kojoj je došlo do suradnje između Zocha i muzikologa Franje Ksavera Kuhača. Ta

⁶⁷ V. ZADROVIĆ, n. dj., 2.

⁶⁸ Prve znanstvene rasprave I. B. Zoch objavio je u Njemačkoj i to: 1. *Einiges zur Kenntniss der chem. Harmonika*, Berlin 1866., 2. *Ueber ein Verfahren zur Messung der Schallgeschwindigkeit in Gasen*, Berlin 1866., 3. *Beobachtungen über den Einfluss der künstlichen Beleuchtungen auf die Luftqualität in Wohnungsräumen*, München 1867.

⁶⁹ Rasprava je tiskana u: *Sedmogodišnje izvješće kralj. velike realke u Osijeku koncem šk. god. 1876./7., Osijek 1877., 3.-13.*

je veza to zanimljivija i “za naše doba poučna”⁷⁰ budući da se radi o suradnji stručnjaka različitih znanstvenih profila. Prirodnoznanstvenika Slovačka i muzikologa Hrvata približuje slična motivacija. U svojim razmišljanjima oni su potaknuti ideologijom doba u kojem žive, a ta je ideologija neosporno i njihova. Obojica su se suočila s problemima i neriješenim pitanjima svojih znanosti u kontekstu “novih shvaćanja odlika i uloge narodne glazbe” čime su nesumnjivo pridonijeli rješavanju nekih prijepornih pitanja muzikološke znanosti. Na kraju članka Zoch ističe da je ta rasprava plod njegova višegodišnjeg istraživanja, koju će nakon svestrane razmjene mišljenja s drugim stručnjacima napisati još kvalitetnije. Uz zahvalu ravnatelju osječke gimnazije, koji mu je pomagao jezičnim savjetima, svjestan da još nije dobro ovladao jezikom nove domovine, molio čitatelje da znanstvenu vrijednost ove njegove “prve razprave na hrvatskom jeziku” ne sude samo “po jeziku”. S novim priložima o glazbi, posebice glazbenoj ljestvici, zainteresirao je muzikologe knjižicom *Ueber das Pythagoräische Comma* tiskane u Sarajevu 1882. godine.⁷¹

Kao matematičar i fizičar, Zoch se krajem 80-ih godina 19. st. među prvima u Hrvatskoj odlučio na pisanje povijesti pojedinih grana prirodnih znanosti, budući da o tome osim strane literature nije bilo posebno pisanih djela na hrvatskom jeziku. Njegov opsežan plan na pisanju radova o povijesti astronomije, fizičkog zemljopisa, meteorologije i kemije, tek je djelomice ostvaren. U Petrinji je napisao članak *Kratak nacrt povijesti matematike i fizike*, što mu je kao knjižica tiskano u Zagrebu 1889. godine.⁷² O ostalim granama, značajnije povijesne rasprave nije pisao, vjerojatno zato što ga je u tome, posebice na području astronomije i meteorologije, preduhitrio po podrijetlu jedan drugi Slovak, ali rođeni Petrinjac i hrvatski znanstvenik Oton Kučera.⁷³ Povijest matematike i fizike Zoch “podaje učenicom hrvatskih srednjih škola”, koji škole završavaju samo usvajanjem osnovnih znanja iz tih disciplina. A kako je znanost došla do tih spoznaja, uz koje okolnosti i koji su čimbenici utjecali na to da se znanost upravo tako razvijala, koliko je truda, marljivosti i vremena trebalo, dok su se određene prirodne znanosti razvile do stupnja na kojem se nalaze, kako su te znanosti utjecale na opći razvoj čovječanstva, na razvoj njegova duhovnog života i na pojedine narode, o tome “znamenitom odgojnom momentu” učenici tijekom školovanja čuju vrlo

⁷⁰ Usp. o tome, Vjera KATALINIĆ i Aleksandra WAGNER, “Akustička problematika u radovima F. Ks. Kuhača i I. B. Zocha”, *Anali Zavoda JAZU za znanstveni rad u Osijeku*, Osijek 1985., 4, 16.

⁷¹ Tijekom službovanja u Sarajevu uz ovu knjižicu Zoch je napisao još jedan rad pod naslovom: *Phytopaenologische Beobachtungen*, Sarajevo 1882.

⁷² Rad je prvo objavljen u: *Izviješće o kr. Maloj realci u Petrinji za šk. god. 1889./90.*, 3.-60., a iste godine otisnut kao posebna knjižica u tiskari Narodnih novina u Zagrebu.

⁷³ Otac Otona Kučere, Franjo, rođen je u Slovačkoj, a kao učitelj službovao je na Trivijalnoj školi u Petrinji od 1849. do 1858. godine, gdje se upoznao i oženio tamošnjom učiteljicom Idom Bošnjaković, majkom Otona Kučere. Usp. o tome, Antun PECHAN, *Povijest dječjačke pučke škole, današnje kr. vježbaonice u Petrinji*, u Zagrebu 1894., 23.

malo. Stoga su se drugi “veliki narodi” odavno pobrinuli da učenici srednjih škola svladaju i bitne značajke povijesnog razvoja egzaktnih znanosti koje bude ljubav prema struci i bacaju “zametak u plodno tlo mladenačke duše, koja bi kasnije sa oduševljenjem prionula uz ovu struku, te ju možda obogatila kojim novih izumom ili pronalazkom”.⁷⁴ U knjižici kronološkim slijedom piše o razvoju matematike i fizike, i najpoznatijim ljudima iz tih struka, od najstarijih vremena do kraja 19. st., a hrvatske doprinose u tome Zoch vrednuje kroz životopise i djela M. Getaldića, J. R. Boškovića, i M. Šiloboda-Bolšića.⁷⁵

Valja spomenuti i Zochov znanstveni rad *Računanje po duodekatskom sustavu*, koji on smatra idealnim za praktično računanje “i vaganje”.⁷⁶ U raspravi *Uporaba Zigmundikova telurija* objašnjava prednosti sprave koja zorno prikazuje okretanje zemlje oko sunca što je izumio i patentirao slovački učitelj Ivan Zigmundik iz Bazina nedaleko od Bratislave. Budući da je taj telurij dobio patente “za sve kulturne zemlje”, Zoch ga za nabavu preporučuje i svim hrvatskim školama.⁷⁷

Nemali Zochov interes bio je i za meteorologiju. U Osijeku 1879. izradio je nacrt za “metereološku opazionicu” koja bi bila pokrivena okruglom kupolom i postavljena na zgradi nove osječke gimnazije, što nikada nije ostvareno.⁷⁸ Sličan naum, gotovo sam, ostvario je 1891. godine u Petrinji. Od željezne ograde starog bunara koji se nalazio u neposrednoj blizini župne crkve sv. Lovre, uz neznatnu novačnu pomoć gradskog poglavarstva, izradio je metereološki stup ili vremenjaču u koju je postavio odgovarajuće instrumente izrađene i nabavljene u tvornici W. Lambrechta u Göttingenu.⁷⁹ Tako je Petrinja, zahvaljujući Zochu, bila treći grad u Hrvatskoj, odmah poslije Zagreba i Karlovca, u kojemu je podignuta meteorološka vremenjača. A da bi Petrinjci mogli pratiti vrijeme na meteorološkim spravama, u jesen 1891. napisao je knjižicu pod naslovom: *Kakovo će biti vrieme? Opis petrinjske vremenjače ili meteo-*

⁷⁴ I. ZOCH, *Kratak nacrt poviesti matematike i fizike*, Zagreb 1889., 4.

⁷⁵ Marin Getaldić (1566.-1627.), Zoch o njemu piše kao profesoru matematike i spominje njegova najpoznatija djela; Josip Rugjer Bošković (1711.-1787.), o njegovu radu i najvažnijim djelima piše gotovo na dvije stranice, što je u usporedbi s drugim matematičarima i fizičarima bilo veliko priznanje tom hrvatskom znanstveniku; Mihalj Šilobod-Bolšić, svećenik (1727.-1787.), autor je prve aritmetike na hrvatskom jeziku *Aritmetika Horvatszka* tiskane u Zagrebu 1758. godine.

⁷⁶ I. ZOCH, *Računanje po duodekatskom sustavu*, Zagreb 1891., 21.

⁷⁷ I. ZOCH, Novi patentirani telurij Zigmundikov, *Nastavni vjesnik* 8 (1900.) 3, 242.-243.

⁷⁸ K. FIRINGER, *n. dj.* 176.

⁷⁹ U toj poznatoj tvornici meteoroloških sprava nabavljena su dva termometra, barometar, termohidroskop, barograf i polimetar.

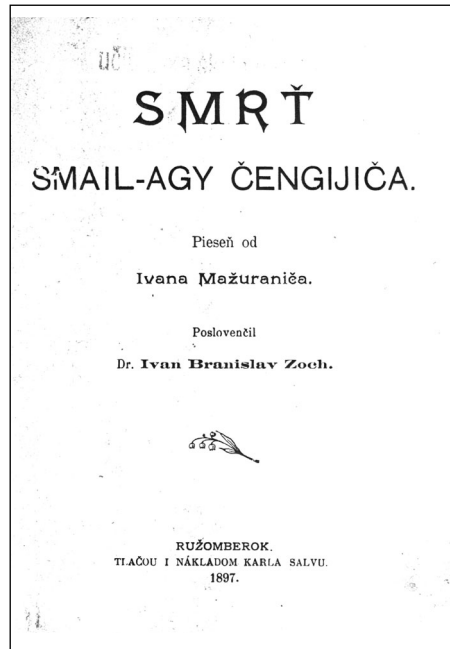
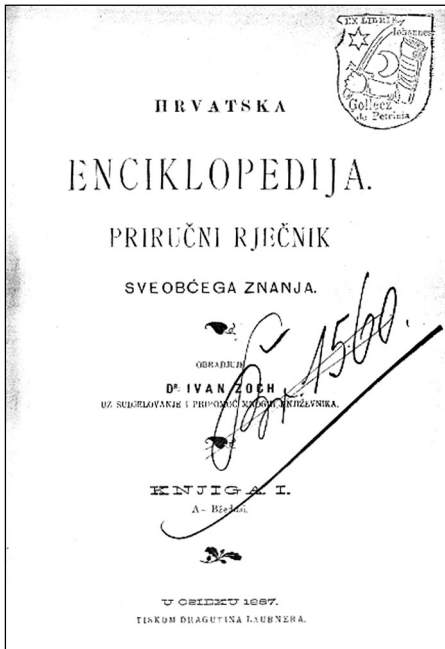
*roložkoga stupa te uputa kako treba motriti sprave na njoj.*⁸⁰ Unatoč nespozumljivosti, koji su bili prisutni u ostvarenju tog nauma, zadovoljan njegovim ostvarenjem u tada još uvijek tradicionalnoj Petrinji, na kraju uvodnog dijela knjižice Zoch zaključuje: “Tako imamo danas na šetalištu za jeftin novac liep i prikladan meteorološki stup, koji ne samo da služi šetalištu na ures, nego je i od koristi za svakoga, tko se uputi u jednostavno, poučno i korisno motrenje, proučivši ove retke koji su u tu svrhu napisani”.⁸¹

U novije vrijeme u hrvatskim i slovačkim kulturnim krugovima prevladava mišljenje da je Zoch tijekom svog 30-godišnjeg društvenog djelovanja u Hrvatskoj najznačajniji doprinos dao kao pokretač prve opće hrvatske enciklopedije. Svakako, predstavlja to velik doprinos hrvatskoj znanosti i kulturi, ali tek će se novim spoznajama i vrednovanjem njegova ukupnog opusa moći konačno utvrditi opravdanost takvih razmišljanja. U radu na tom projektu on je imao nešto što je možda nedostajalo ostalim hrvatskim znanstvenicima toga vremena, primjerice: solidne spoznaje o načinu i radu u izdavanju sličnih projekata u Češkoj i Poljskoj, osobna poznanstva s češkim, slovačkim, poljskim i njemačkim enciklopedistima i leksikografima, samopouzdanje, “nesalomljiv” duh, ali i spremnost da taj projekt “sborom i tvorom” podupre biskup J. Strossmayer. U promidžbenom proglasu, kojim se 1885. zajedno sa suradnikom Mencinom obraća hrvatskom narodu na suradnju i pretplatu, naglašava se “nasušna potreba izradbe enciklopedijskoga ili konverzijskoga rječnika u Hrvata”, koji će biti od velike koristi i potrebe svim narodnim slojevima. Opravdanost izrade tog korisnog djela objašnjava pokazateljima o “kulturnim europskim narodima” koji već imaju svoje enciklopedije, ali one se ne obaziru na hrvatsku problematiku, to više “o njoj krivo izvješćuju, svoje hvale, naše grde, i narodnu svijest među hrvatskom inteligencijom potiskuju”.⁸² Enciklopedija je trebala biti tiskana u pet knjiga sa 60 000 natuknica, a temeljni uzor Zochu je poslužio češki znanstveni zbornik *Slovník naučný* koji je u 11 svezaka izlazio od 1858.

⁸⁰ Knjižica je tiskana u uglednoj petrinjskoj tiskari Andrije Pirnatha tek u stotinjak primjeraka. Zbog pojačanog interesa u Petrinji je 1936. u tiskari Ivana Glavinića štampano drugo izdanje te knjižice, a priredio ju je i dopunio Milan Dujnić, onovremeni prof. matematike i fizike na Učiteljskoj školi u Petrinji. Zochova vremenjača više od stoljeća bila je značajan kulturni spomenik i ponos Petrinjaca. Zub vremena, nemar za njezino održavanje od 1945. godine i okupacija Petrinje (1991.-1995.) utjecali su na propadanje tog vrijednog objekta. Stoga je ogranak Matice hrvatske u Petrinji tijekom 2001. dao u potpunosti preurediti vremenjaču, staviti je u prvobitno stanje, sa suvremenom opremom i svim potrebnim instrumentima. U nakladi Matice tiskat će se i treće izdanje te knjižice.

⁸¹ I. ZOCH, *n. dj.*, 6. Osim vremenjače, Zoch je 1891. u zgradu realne gimnazije (danas Srednja škola Petrinja) dao postaviti podnevni top koji je Petrinjcima pucnjavom objavljivao točno podne, a dulje vrijeme osobno je njime ravnao.

⁸² Usp. o tome, Igor GOSTL, “Prva hrvatska enciklopedija”, *Hrvatsko slovo*, 3 (1997.) 94, 17.

do 1874. i poljska enciklopedija *Encyklopedia powszechna* (1859.-1868.) u 28 svezaka.

Hrvatska enciklopedija, koja treba predstavljati malu, abecednim slijedom poredanu knjižnicu “sveobčega znanja s osobitim obzirom na odnose u hrvatskom narodu” počela je 1885. izlaziti u sveščićima. Predviđeno je da će 12-15 sveščića činiti jednu knjigu, a nakon izlaska iz tiska desetog sveščića ravnatelj osječke gimnazije, pretpostavljamo suprotno osobnom uvjerenju, u školskom izvješću o izvannastavnom radu učiteljskog zbora gimnazije posebno ističe *Priručni rječnik sveobčega znanja* što ga “riedkom marljivošću obradjuju prof. Dr. Ivan Zoch i Josip Mencin...”.⁸³ Prva knjiga pod naslovom *Hrvatska enciklopedija. Priručni rječnik sveobčega znanja* od slova A-Bž tiskana je 1877., a druga od slova C-Gžel 1890. godine. Obje su knjige tiskane u tiskari Dragutina Laubnera u Osijeku, svojim obujmom (16 cm x 24 cm) bliže su leksikonu, a ukupno je u njima objavljeno 10 467 članaka. U uređivanju prve knjige znatnu pomoć Zoch je imao u “suredatoru” J. Mencinu, te članovima

⁸³ *Izvješće o kralj. Velikoj realci u Osijeku koncem šk. god. 1885./6., Osijek 1886., 74.*

uredništva J. Forku,⁸⁴ i Alfredu Oreškoviću,⁸⁵ profesoru osječke gimnazije, dok je drugu knjigu uredio sam Zoch. Za prvu i drugu knjigu Zoch je pridobio preko 50 suradnika najrazličitijih zanimanja od odvjetnika, književnika i liječnika, do vjeroučitelja, profesora, bogoslova, gradonačelnika i trgovaca. Među njima ističu se Radoslav Lopašić, Ivan Milčetić, Ivan Tkalčić, Dragutin Hirc, Spiridon Brusina, Ignjat Brlić, a valja spomenuti i Zochova sina Ivana Ivanovića Zocha. Zbog nedostatnog broja suradnika određeni broj abecedarijskih jedinica preuzet je doslovce ili u izvodu već objavljene rasprave uglednih hrvatskih znanstvenika Šuleka, Klaića, Kuhača, Račkoga, Vukasovića i drugih. Većinu natuknica iz prirodnih znanosti napisao je sam Zoch, ali okušao se on, dosta uspješno, u pisanju članaka iz drugih područja. Primjerice natuknice *encyklopedija*, životopisi poznatih Hrvata među kojima se ističu oni Lj. Gaja, Dragutina Galca, velikaške obitelji Draškovića i povijesti hrvatskih gradova među kojima stručno piše o Strossmayerovu Đakovu, zatim Dubrovniku i dr. Stilom i obradom enciklopedičke informacije prvijenac hrvatske univerzalne enciklopedistike, nije mogao umaknuti početničkim zamkama.⁸⁶ Vjerojatno se toga pribojavao i sam Zoch, koji je dobro znao da rad na enciklopediji zahtijeva opsežniji timski rad i znatno veći broj suradnika s područja svih grana znanosti. Stoga on u natuknici *Encyklopedija*, imajući u vidu neuspjehe u takvim pokušajima kod nekih drugih slavenskih naroda, piše: "Hoće li naš pokus *Hrvatske enciklopedije* uspjeti, pokazat će budućnost..."⁸⁷ Uistinu, budućnost se nije pokazala sklonom prema takvu Zochovu projektu, bilo je upitno hoće li se ostvariti tiskanje druge knjige, budući da je on u to vrijeme premješten iz Osijeka, a njegov najvjerniji suradnik iz udaljenog Rakovca kraj Karlovca, tek mu je tu mogao pružati neznatnu pripomoć.

O ovom vrijednom prilogu hrvatskoj znanosti i kulturi, vrlo je skromno ili uopće nije pisano. Prema životopisu što ga je V. Deželić 1925. objavio u jubilarnoj knjizi *Znameniti i zaslužni Hrvati...* može se steći dojam da je Zoch uredio samo jednu knjigu *Hrvatske enciklopedije* (1887.),⁸⁸ a Stanoje Stanojević u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvat-*

⁸⁴ Josip Forko, prof. hrvatskog jezika, zemljopisa i povijesti na velikoj gimnaziji u Osijeku. Bavio se književnim radom, napisao *Crtice iz slavenske književnosti u 18. stoljeću* što je u 4 nastavka tiskano u školskim izvješćima realne gimnazije u Osijeku za šk. god. 1883./4., 1885./6., 1886./7. i 1887./8. Bio je član redakcije i surađivao u izradi enciklopedije od sv. 4.-13.

⁸⁵ Alfred Orešković (Karlovac, 25. X. 1857.- Osijek, 12. IV. 1886.), kao profesor francuske književnosti na velikoj gimnaziji u Osijeku, tiskana mu je *Kratka povijest francuske književnosti* (1884.), a kad je počeo izlaziti *Priručni riječnik* od dr. Zocha pristupio je izradi tog projekta kao suradnik, a članke je objavljivao ponajviše pod pseudonimom O. Obavljao je jezičnu redakciju sve do svoje teške bolesti Usp. o tome, Josip MENCIN, Alfred Orešković (nekrolog), *Izvišće o kralj. velikoj realci u Osijeku za šk. god. 1885./6.*, U Osijeku 1886., 52.-56.

⁸⁶ I. GOSTL, *n. dj.*, 17.

⁸⁷ I. ZOCH, *n. dj.*, 2, Osijek 1890., 390.

⁸⁸ V. DEŽELIĆ, *n. dj.*, 291.

slo-slovenačkoj (I.-IV.) koju je izdavao Bibliografski zavod u Zagrebu od 1925. do 1929. uopće ga ne spominje kao enciklopedista i leksikografa, a životopis mu ne dobiva mjesto u četvrtom tomu te enciklopedije, iako ga je na Zochov pothvat javno u *Vijencu* 1925. upozorio R. F. Magyer u članku *Hrvatska enciklopedija iz god. 1887. u Osijeku*.⁸⁹ Skloni smo vjerovati da bi Zoch i njegovo djelo zavidno mjesto dobio u *Hrvatskoj enciklopediji* (I.-V.) urednika Mate Ujevića da njezino izlaženje nije nasilno prekinuto 1945. godine. U *Enciklopediji Jugoslavije* nije uopće registriran, a u *Općoj enciklopediji* Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda Zochov golemi rad i trud na području hrvatske enciklopedistike i leksikografike spomenut je samo jednom rečenicom,⁹⁰ dok je u *Enciklopediji fizičke kulture* o Zochu životopis napisala Jelena Dopuđa s naglaskom na njegovo sportsko djelovanje i tek usput jednom rečenicom čitatelje upozнала o njegovom osječkom pothvatu.⁹¹ Pretiskom Hrvatske enciklopedije 1996. u Osijeku, hrvatski narod konačno je vratio dio duga tom Slovaku koji je svojim djelom otvorio put, tek pola stoljeća zatim “ostvarenju prve integralne sedmosveščane opće enciklopedije u krilu Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža”.⁹²

Dubok trag ostavio je Zoch i na književnom području. Prema vlastitom iskazu pisao je “kulturno-historijske i putopisne crtice, pripovjetke, feljtone i prijevode iz hrvatskoga za razne slovačke novine, a u Osijeku je više od godinu dana uređivao *Esseker Zeitung*.”⁹³ Tu nije spomenut njegov literarni rad u Slovačkoj do 1876., gdje je napisao više drama, basni i pjesama po uzoru na Sama Chalupku koga je osobno poznao, a njegov životopis napisao je i uvrstio u enciklopediju 1890. godine.⁹⁴ Tijekom službovanja na našim prostorima znatno je pridonio recepciji hrvatske književnosti u Slovačkoj, ponajprije prijevodom epa I. Mažuranića, *Smrt Smail-age Čengića*, tiskanog u slovačkom mjestu Ružomberku 1897. godine. Od ostalih prijevoda na slovački, valja spomenuti i pripovjetke *Ilijina oporuka* A. Šenoe, *Čarobnu škrinjicu* Nikole Tordinca i dr. Uz ove prijevode Zoch je pod raznim pseudonimima u slovačkim listovima i časopisima objavio prijevode dvadesetak hrvatskih narodnih pripovjedaka. O kulturnom životu u Hrvata članke je objavljivao u *Ljetopisu* Matice slovačke.⁹⁵ O njegovu doprinosu recepciji slovačke povijesti i

⁸⁹ Rudolf Franjo MAGYER, “Hrvatska enciklopedija iz god. 1887. u Osijeku”, *Vijenac* 3 (1925.) 5.-6., 128.

⁹⁰ Usp. o tome, *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, 2, Zagreb 1977., 563.

⁹¹ Jelena DOPUĐA, Zoch, Ivan, *Enciklopedija fizičke kulture*, 2, Zagreb 1977., 503.-504.

⁹² I. GOSTL, *n. dj.*, 17.

⁹³ DAS-SACP, DRG, MIS, knjiga 153.

⁹⁴ I. ZOCH, *n. dj.*, 2.-64.

⁹⁵ DAS-SACP, DRG, MIS, knjiga 153.

književnosti u Hrvatskoj svjedoče nam brojni prijevodi na hrvatski jezik djela poznatijih slovačkih književnika primjerice M. Kukučina, ali i čitav niz popularnih priča iz slovačke prošlosti, što ih je krajem 19. i početkom 20. st. objavljivao u *Pobratimu*, *Bosiljku*, *Smilju* i *Bršljanu*. U zabavnom i poučnom listu za odrasliju mladež *Pobratimu* pisao je pod pseudonimom *Čika Apik*, a ističu se prijevodi pučkih pripovjedaka *Tri začarana kneza*,⁹⁶ *Tri brata gavrana*,⁹⁷ *Po narodnoj predaji u Njitranskoj županiji*⁹⁸ i sl. Kao suradniku *Pobratima*, nije mu se svidjela nova orijentacija tog omladinskog časopisa nakon promjene u uredništvu 1897. godine. Stoga si on uzima pravo da o svojim zapažanjima u ovom časopisu obavijesti njegovo uredništvo i Zemaljsku vladu u Zagrebu. “Budući da je omladinskom listu”, piše Zoch, “zadaća da naobražava um i oplemenjiva srce učenika moraju se u njemu sticati sva poticala za tu svrhu, a poglavito ono glavno tj. Vjera koja se javlja u ljubavi. Ova ljubav i vjernost u njoj ne zrcali se u *Pobratimu*, onako kao što bi trebalo, stoga nije bio kadar steći niti među mladeži, niti među učiteljima oca ljubavi... U omladinskom se listu mora spajati prije svega načela kršćanstva: Boj se Boga, vrši njegove zapovjedi i ljubi ga svim srcem svojim, a bližnjeg svoga kao samoga sebe, a uz to zrcaliti ljubav prema roditeljima, prema učiteljima, prema domovini i prema svome jeziku i narodu, a tek iza ovih glavnih momenata ljubav prema znanosti, umjetnosti, čovječanstvu itd... Živimo doba gadno. Materijalističko, živimo doba bezobzirnih surovih borba za opstanak, koje su urodile bezobzirnim šovinizmom. Proti tom materijalizmu, toj surovosti, tom šovinizmu treba se baviti djelotvornom ljubavlju...”. Nadalje I. Zoch iznosi da se *Pobratim* kroz sedam godina izlaženja nije pridržavao navedenih poticaja za oplemenjivanje mladeži, već se držao i drži “nama često dalekih, utilitarnih i kozmopolitičkih” ideja. *Pobratim* bi trebao biti list koji razvija hrvatski patriotizam, ljubav prema hrvatskoj grudi zemlje, prema hrvatskom narodu i jeziku, njegovoj historiji, prošlosti i sadašnjosti, koju treba s ljubavlju i istinski njegovati. Kozmopolitizam “kakav njeguje *Pobratim* je za nas ubitačan, jer stvara s jedne strane apatiju prema svome, s druge pako nehotice otvara vrata šovinizmu... On mora učiti mladež žarko, čisto, nesebično, požrtvovno, istinito ljubiti domovinu i narod, mora buditi plemenite ideale, mora učiti izjednačavati probleme i očitovati uvijek jasno svoje gledište, onako kao što to čini npr. Preradović u svom *Putniku* ili *Rodu o jeziku* ili Kačić u svom *Razgovoru*...”. Na kraju dopisa I. Zoch iznosi pozitivne osobine *Pobratima*, ali “zbog iznijetog ... cijeni da ga na petrinjsku malu realnu gimnaziju ne treba slati”.⁹⁹ Nije nam poznato je li i u kojoj mjeri uredništvo *Pobratima* prihvatilo njegove sugestije, ali znano nam je da pod starim pseudonimom ponovno u tom časopisu surađuje od 1902. godine.

⁹⁶ *Pobratim*, 4 (1894.) 201.-206.

⁹⁷ *Pobratim*, 7 (1897.) 19, 295.-297., *Isto*, br. 20, 308.-312.

⁹⁸ *Pobratim*, 13 (1902.) 1.-3., 53.-55., 80.-82., 104.-106.

⁹⁹ DAS-SACP, DRG, K- 11, 8. 11. 1897.

Zoch je poticao rad kulturnih društava, posebice u Osijeku i Petrinji. Nedugo nakon dolaska u Osijek pripomaže rad tamošnjega pjevačkog društva *Lipa* i njegov je član od 1886. godine.¹⁰⁰ Bio je dobar pjevač, svirao je na flauti i napisao više članaka iz glazbene umjetnosti, osobito je cijenio djela njemačkog skladatelja F. Mendelssohna, a o njegovoj uvertiri *San ljetne noći* zanimljiv članak objavio je zagrebački *Agramer Zeitung* 1895. godine.¹⁰¹

Razgranata Zochova kulturna djelatnost nastavljena u Petrinji ponajviše se osjeća u radu Hrvatske čitaonice gdje kao član Upravnog odbora (1890.-1900.) i predsjednik (1900.-1906.) posebnu pozornost pridaje nabavi “dobrih knjiga, napose svih novijih izdanja hrvatske i slavenske književnosti, narudbne novina, političko i poučno-zabavnog smjera...”. Njegovim nastojanjem od 1897. čitaonica je pretplaćena na splitski pravaški *Novi vjek*, od 1898. na *Novo doba* što su ga u Pragu izdavali studenti iz Hrvatske, a uređivao ga je Stjepan Radić. Izgleda da je Zocha na ovu zadnju pretplatu potaknuo dopis *Glas iz Slovačke*,¹⁰² u kojemu je izneseno teško stanje slovačkog naroda, i taj je prilog osobno pročitao članovima upravnog odbora petrinjske čitaonice. Utjecao je on i na pretplatu drugih listova i časopisa, koji su širili iskreno hrvatsko domoljublje i promicali suradnju sa slovačkim i češkim, ali i ostalim slavenskim narodima. S Mencinom, koji je 1890. njegovom zaslugom premješten u petrinjsku realnu gimnaziju, u sklopu petrinjske čitaonice 1892. osnovano je Dobrovoljno kazališno društvo, a kao član kazališnog odbora znatno je utjecao na raspored kazališnih predstava. Kao kazališnog znalca upoznajemo ga već kao urednika *Esseker Zeitung* kada (24. 4. 1879.) oduševljeno pozdravlja osječko uprizorenje drame slovačkog pisca Jana Palarika *Drotar* koju je na hrvatski preveo Skender Fabković, a Zoch je dobro znao da je upravo tom dramom otvorena kazališna sezona Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu 1863. godine, čime je i tada izražena simpatija Hrvata prema Slovacima.¹⁰³ God. 1890. u Petrinji je napisao, a u Trnavi izdao zbirku svojih gluma za mladež *Maly Herec*.¹⁰⁴

Budući da od 1875. kada je ukinuta Matica slovačka više nije mogao biti članom te središnje kulturne ustanove slovačkog naroda, zbog sličnih ciljeva, nedugo nakon dolaska u svoju drugu domovinu uključuje se u rad Matice hrvatske koja je za razliku od slovačke “preživjela” velikomađarska nastojanja. God. 1889. ime Zocha kao člana utemeljitelja upisano je uz ostala 103 člana Matice hrvatske u Petrinji,¹⁰⁵ a njegovim na-

¹⁰⁰ Stanislav MARJANOVIĆ, *Hrvatsko pjevačko društvo “Lipa” u Osijeku 1876.-1986.*, Osijek 1987., 46.

¹⁰¹ J. CHOVAN, *n. dj.* 20.

¹⁰² *Novo doba*, 1 (1895.) 5, 189.-195.

¹⁰³ E. HORÁK, *n. dj.*, 27.

¹⁰⁴ DAS-SACP, DRG, knjiga 153.

¹⁰⁵ *Izveštaj Matice hrvatske za upravne godine 1888. i 1889.*, Zagreb 1890., 33.-35.

stojanjem članovima Matice sljedećih godina postaje većina nastavničkog zbora, ali i učenika škole čiji je on ravnatelj. Kao član Matice hrvatske širi popularna matičina izdanja, a učiteljska i učenička knjižnica također članice Matice, po pristupačnim cijenama redovito su primale sva izdanja što ih je središnjica tiskala u Zagrebu.

Budući da ovim radom ne možemo nabrojiti i vrednovati Zochovu cjelokupnu znanstveno-kulturnu djelatnost, smatramo korisnim spomenuti još njegov samozatajni rad na određivanju podrijetla pojedinih pojmova, riječi i njezina srodstva s drugim riječima u drugih jezika. Ponajviše se bavio etimologijom starih geografskih naziva i mjesta (Tatra, Matra, Fatra, Budim, Pešta, Petrinja), a u *Nastavnom vjesniku* razmatrao je ispravnost upotrebe pojedinih naziva koji se upotrebljavaju u prirodnim znanostima (osovina ili os, fizički ili fizikalni, sto, stotina i stotnina, svjetlost i svjetlo, desetični i desetinski)¹⁰⁶ čime je dao prilog pravilnijoj upotrebi znanstveno-tehničkog nazivlja u hrvatskim srednjim školama.

Zaključak

Slovak Ivan Branislav Zoch tijekom tridesetogodišnjeg djelovanja u Hrvatskoj dao je vrijedan doprinos razvoju društvenog života svoje nove domovine i zapaženi prilog boljem upoznavanju i razvoju hrvatsko-slovačkih odnosa. Budući da mu je u Slovačkoj zbog zabrane rada slovačkih gimnazija (1875.) onemogućen plodno započet prosvjetno-nastavnički rad, svoje je društveno djelovanje prema vlastitu izboru od 1876. nastavio u Hrvatskoj. Radio je kao profesor u gimnaziji u Osijeku, bio je osnivač i ravnatelj gimnazije u Sarajevu (1879.), prve nekonfesionalne srednje škole u Bosni i Hercegovini, a od 1888. do umirovljenja 1908. službovao je kao ravnatelj male realne gimnazije u Petrinji.

Na prosvjetno-pedagoškom području unaprijedio je nastavu prirodnih znanosti u srednjim školama u kojima je radio, ponajviše matematike, fizike i geometrije, a zapažena su njegova nastojanja u podizanju razine predavanja nekih predmeta iz skupine društvenih znanosti, primjerice hrvatskog jezika, zemljopisa, pa čak i povijesti. Te njegove sposobnosti nisu ostale nezapažene i osigurale su mu priznanja i pohvale srednjoškolske mladeži, nastavnika i nadležnih prosvjetnih vlasti. Razvidno je to iz arhivskoga gradiva tiskanih školskih izvješća, ali i njegovih bilježaka koje je pod nazivom *Perssonalia* marljivo vodio tijekom dvadesetogodišnjeg službovanja u Petrinji. Težio je unapređenju pedagoške misli u Hrvata na predavanjima o ponajboljim europskim pedagozima, od njegova uzora Komenskog do ostalih. Svoje pedagoške nazore istaknuo je u interpretaciji Naegelsbacha, čiju je knjigu *Načela pedagogike* prerađenu i dopunjenu osobnim pedagoškim stajalištima posvetio hrvatskom učitelj-

---

¹⁰⁶ I. ZOCH, Qui bene distinguit, bene docet, *Nastavni vjesnik* (Zagreb) br. 13/1905., 534.-535., *Isto*, br. 14/1906., 283.-285.

stvu. Jedan je od prvih nastavnika u Hrvatskoj koji se, prema slovačkim iskustvima, zauzimao za obvezno predavanje tjelovježbe u srednjim školama. Osnivao je pučka sveučilišta, organizirao popularna predavanja za stanovnike gradova u kojima je službovao, a predavanja je najviše sam održavao. Svojim prosvjetnim, nastavnim i pedagoškim djelovanjem postao je izrazit hrvatski pedagog, prožet ljubavlju za svoje učenike, njihove roditelje i kolege nastavnike, posebice u školama gdje je djelovao kao ravnatelj. Taj golemi potencijal crpio je iz temeljito dobivenog obrazovanja koje je u Njemačkoj stekao poznatom njemačkom solidnošću i preglednošću, ali i iz prvih prosvjetno-pedagoških iskustava stečenih u rodnoj Slovačkoj.

Iz njegova opsežnog znanstvenog i kulturnog opusa, posebice knjižicom iz povijesti matematike i fizike, prvom takve vrste u nas, hrvatske znanstvenike upozorava na važnost pisanja povijesti iz pojedinih disciplina prirodnih znanosti. A svojim istraživanjima u motrenju i mjerenju meteoroloških elemenata započeti u Osijeku, a nastavljenih postavljanjem meteorološke vremenjače u Petrinji (1891.), ali i raspravama o strukturi i sastavu atmosfere, dao je zapažen doprinos razvoju naše meteorologije. Nezaobilazna je i njegova znanstvena rasprava o glazbeno-akustičkoj problematici, u kojoj analizira melodije slavenskih pučkih popjevaka, kojom opet među prvima u Hrvatskoj (1876.) raspravlja o neistraženim i prijepornim pitanjima s tog područja, čime je nesumnjivo dao nemali doprinos i razvoju muzikološke znanosti.

Zochov doprinos u pokretanju prve opće hrvatske enciklopedije, desetljećima marginaliziran i prešućivan, tek u novije vrijeme relevantno vrednovan, opravdano ga svrstava među utemeljitelje hrvatske opće enciklopedike. Iako je Zochova Hrvatska enciklopedija ostala nedovršena, tek su tiskane dvije (1887. i 1890.) od predviđenih pet knjiga, kao prvi-ijenac naše opće enciklopedike u hrvatskoj znanosti i kulturi dala je snažne poticaje koji će, premda pola stoljeća kasnije, otvoriti put za konačno dovršenje tog mukotrpnog započetog Zochova djela. Radom na izdavanju Hrvatske enciklopedije, prve takve vrste na bivšim južnoslavenskim prostorima, Hrvate je krajem 19. st. uveo u krug onih kulturnih europskih naroda koji su se već tada mogli ponositi svojim općim enciklopedijama.

I. B. Zoch kao prevoditelj prvi je (1897.) upoznao Slovake s najpoznatijim hrvatskim epom, Mažuranićevim *Smrt Smail-age Čengića*, što je, uz ostale prijevode, na viši stupanj podiglo recepciju hrvatske književnosti u njegovoj rodnoj domovini. A s brojnim prijevodima sa slovačkog na hrvatski jezik zaslužan je i za recepciju slovačke književnosti u Hrvatskoj.

Svoje umne i duhovne sposobnosti u znatnom dijelu Zoch je utkao u hrvatsku prosvjetu, znanost i kulturu, stoga njegovo društveno djelovanje u Hrvatskoj i nadalje valja neprekidno istraživati i ponovo vrednovati. Ali njegova društvena djelatnost u Hrvatskoj i prema dosadašnjim spoznajama zaslužuje mnogo veće priznanje u Hrvatskoj i rodnoj mu

Slovačkoj. Zochov velik doprinos ne možemo vrednovati samo po tome što ga je svojim širokim opusom ugradio u dušu hrvatskog naroda, već i po njegovoj značajnoj ulozi koju je imao u razvoju hrvatsko-slovačkih odnosa tijekom tridesetogodišnjeg boravka u Hrvatskoj, a nastavio je i nakon umirovljenja (1908.) u Slovačkoj.

SUMMARY

IVAN BRANISLAV ZOCH AND HIS ACTIVITIES IN CROATIA, 1876-1908

Ivan Branislav Zoch (1843-1921) was a Slovak who lived in Croatia from 1876 to 1908. He was a mathematician and physicist. He also contributed to the development of the education, science and culture. In 1876 he began working as a secondary school teacher in Osijek. He helped establish the secondary school in Sarajevo and at the same time he was the first headmaster of that school (1879-1881). In 1889-1908 he was the headmaster of the secondary school in Petrinja. In 1900-1906 period he was also the head of the Croat reading club in Petrinja. He deserves credit for the improvement in the curriculum and teaching techniques in the secondary schools where he worked. In 1889 he wrote the first history of mathematics and physics in the Croatian language. In Osijek he initiated the publishing of the first Croatian encyclopedia, whose first two volumes were published in 1877 and 1890. He also wrote numerous articles and studies on various subjects. He translated many works of Slovak literature into Croatian language. Throughout more than 30 years that Zoch had spent in Croatia, he gave invaluable contribution to the development of the Croatian science, education and culture. At the same time Zoch's activities strengthen the ties between Croatia and Slovakia.